

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра приватного права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр

на тему: **«ДИТИНА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ
«A CHILD AS A SUBJECT OF CIVIL LAW IN UKRAINE»**

Виконала:
студентка 2-го року навчання
спеціальності
081 Право,
Петровська Ольга Олегівна

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, доцент
Музика Леся Анатоліївна

Рецензент _____
Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2022 р.

Київ – 2022

Декларація
академічної доброчесності

Я, Петровська Ольга Олегівна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю 081 «Право» факультету правничих наук НАУКМА підтверджую таке:

- написана мною магістерська робота на тему «Дитина як суб'єкт цивільного права в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положень про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichesk;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

17.06.2022 р.
(дата)

_____
(підпис)

Петровська О.О.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	5
Правовий статус дитини як суб'єкта цивільного права	6
1.1. Аналіз та порівняння понять «дитина» та «малолітня», «неповнолітня» особи у законодавстві України	6
1.2. Правосуб'єктність дитини як учасника цивільних правовідносин.....	12
1.3. Особливості правового статусу малолітніх та неповнолітніх осіб	22
РОЗДІЛ 2	29
Межі здійснення цивільних прав дитиною	29
2.1. Коло правовідносин учасником яких може бути дитина.....	29
2.2. Окремі аспекти реалізації дитиною своїх цивільних прав	42
2.3. Деліктоздатність дитини в цивільному праві.....	49
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність теми полягає в тому, що в сучасному суспільстві правовий та соціальний статусу дітей значно зміцнився. Складно уявити сучасні правовідносини, які би не стосувалися цих осіб. При цьому, соціальний розвиток сприяє активному залученню дітей до ширшого кола правовідносин.

На сьогодні стало доступним укладати дрібні правочини через мережу Інтернет, виконувати нерегулярну оплачувану роботу, надавати послуги тощо. Учасниками усіх цих правочинів також можуть бути і діти.

Також не можливо відокремити цих осіб від цивільних правовідносин, оскільки акти цивільного стану, спадкові відносини, речові права тощо можуть прямо впливати на їх права та інтереси. Тож, як мінімум, з метою недопущення порушення прав дитини внаслідок вчинення певного правочину, малолітні та неповнолітні особи належать до суб'єктів цивільного права.

Але правовий статус цих учасників залишається неоднозначним.

З одного боку, законодавством України гарантована рівність прав і свобод людини із відповідною заборонаю дискримінації на підставі раси, статті, вік, майнового стану тощо. З цього слідує, що рівність учасників права не може залежати від їх віку та рівня свідомості.

З другого боку, цивільним правом передбачено особливості здійснення прав залежно від обсягів дієздатності осіб, що прямо пов'язані з віковим критерієм людини.

Саме тому виникла певна юридична колізія в частині визначення правового статусу дітей як учасників цивільного законодавства, а також у механізмах забезпечення участі цих осіб у правовідносинах.

На даний час науково-правова доктрина не містить єдиної узагальненої позиції щодо правосуб'єктності дітей у цивільному праві. При цьому, правовідносини продовжують змінюватися та розвиватися, що також впливає на множинність підходів щодо визнання дітей як суб'єктів цивільного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, врегульовані цивільним правом, суб'єктом яких є дитина.

Предмет дослідження становить правовий статус малолітніх та неповнолітніх осіб як окремих учасників цивільних правовідносин.

Метою дослідження є комплексне вивчення й узагальнення цивільно-правового статусу дитини як суб'єкта цивільного права в Україні, визначити окремі аспекти елементів правового статусу цього суб'єкту на підставі системного аналізу наукового матеріалу, чинного законодавства і судової практики з цього питання.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати поняття «дитина» та «малолітня», «неповнолітня» особи;
- визначити зміст правового статусу дитини відповідно до законодавством України;
- розкрити структуру правосуб'єктності дитини;
- охарактеризувати та порівняти межі дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб як елемент правосуб'єктності;
- встановити особливості правового статусу дитини;
- визначити коло правовідносин учасниками яких можуть бути діти;
- визначити окремі особливості реалізації дитиною своїх цивільних прав;
- проаналізувати правове становище дитини в умовах воєнного стану;
- з'ясувати деліктоздатність вказаного суб'єкта та межі їх відповідальності;

Науковою основою дослідження послуговували праці таких вітчизняних вчених, як: В.Ю. Євко, С.В. Вишновецької, К.Е. Косяченко, В.В. Надьон, В.В. Дешко, М. Саградян, В.Д. Примак, Ж.Л. Чорна, А.В. Пасічник, Н.М. Крестовської, С.Д. Гринько, Москаленко К.В., Юхта О.Г., Вишновецька С.В., Білодіна І.К., Косяченко К.Е. та інших провідних спеціалістів у сфері права.

Методологічну основу дослідження складають філософські, загальнонаукові та спеціально наукові методи наукового пізнання. Протягом усього дослідження неодноразово використовувалися методи індукції та дедукції, діалектичний та логіко-юридичний методи. Для порівняння понять

«дитини», «малолітньої» та «неповнолітньої» особи та встановлення особливостей правового статусу дитини застосовувався порівняльно-правовий метод (підрозділи 1.1.-1.3, 2.2). З метою визначення кола правовідносин учасником яких може бути дитина було використано структурний метод (підрозділи 2.1.-2.2.). За допомогою системного методу було розглянуто правосуб'єктність цього учасника права крізь призму правоздатності, дієздатності та деліктоздатності (підрозділ 1.2.). При аналізі та тлумаченні судової практики використовувався герменевтичний метод (підрозділи 1.2., 2.1-2.3).

РОЗДІЛ 1

Правовий статус дитини як суб'єкта цивільного права

1.1. Аналіз та порівняння понять «дитина» та «малолітня», «неповнолітня» особи у законодавстві України

Законодавством України передбачений вичерпний перелік суб'єктів цивільного права. В загальному, до них належать: фізичні і юридичні особи, Держава та інші. Але поняття «фізичної особи» є досить широким та неточним.

З одного боку, при буквальному тлумаченні «фізичною особою» є кожна людина. Але з другого боку, законами передбачені юридичні обмеження для різних категорій фізичних осіб залежно від віку, стану здоров'я тощо. Тому не кожна людина обов'язково буде фактичним учасником цивільних правовідносин.

Іншими словами, законодавством встановлено межі цивільної дієздатності, що свідчить про певну нерівність та обмеженість цих суб'єктів у своїх правових можливостях.

Оскільки вже від самого моменту народження людини у неї виникає правоздатність, що означає можливість та здатність мати права та обов'язки, то вважаємо виправданим підхід щодо віднесення дітей до суб'єктного кола цивільних правовідносин.

Схожої думки притримується Завгородня Ю.С щодо концепції рівності усіх учасників суспільних відносин, незалежно від різних ознак, зокрема і віку людини. Автор зазначає: «людські права через їх природний характер належать людині від народження, а тому твердження, що їх можна реалізувати лише з досягненням певного віку, може сприйматися як таке, що порушує сутнісну природу людських прав» [1; с.42].

У той же час, вважаємо таку категорію фізичних осіб як діти найбільш неоднозначним учасником цивільного права.

Саме цей учасник права наділений майже усіма цивільними правами, але набути та реалізувати ці права може або із досягненням певного віку, або в інтересах цих осіб мають діяти їх законні представники.

У нормативно-правових актах цей суб'єкт має різну назву. На сьогодні українським законодавством передбачено такі найбільш поширені визначення понять: «дитина», «неповнолітня» та «малолітня» особи.

У Законі України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 №2402-III (далі за текстом – ЗУ «Про охорону дитинства») наведено визначення терміну «дитина»: «особа віком до вісімнадцяти років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше» [2].

У той же час, в міжнародному законодавстві щодо питань опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми цей суб'єкт визначається дещо інакше.

Так, відповідно до пункту «а» статті 1 Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20.05.1980 року під поняттям «дитина» розуміють: «особу будь-якого громадянства, що не досягла шістнадцяти років і не має права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодавством запитуваної Держави» [3].

З цього слідує, що визначення цього поняття не є уніфікованим в міжнародному законодавстві. Проте, найбільш поширений підхід закріплено в Конвенції про права дитини від 20.11.1989 року (далі – Конвенція ООН) згідно якого: «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [4].

Відповідно до статей 31 та 32 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV (далі за текстом – ЦКУ), малолітньою особою є фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років; неповнолітньою особою є фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [5].

Аналогічне за змістом визначення міститься також і в статті 6 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 № 2947-III (далі за текстом – СКУ) [6].

Спільним для цих визначень є те, що фізична особа залишається у статусі дитини до моменту досягнення нею повноліття – вісімнадцяти років.

Разом з тим, були спроби змінити юридичне визначення повнолітньої особи шляхом зміни встановленого віку. Так, 25 серпня 2020 року було оприлюднено електронну петицію щодо зниження віку повноліття до 15-16 років з наданням усіх громадянських прав [7]. На думку автора, законодавством України застосовується застарілий високий віковий поріг. Цю петицію не було підтримано необхідною кількістю голосів.

Окрім цього, з 22 травня 2022 року набув чинності Закон України «Про основні засади молодіжної політики» від 27.04.2021 року №1414-IX (далі – ЗУ «Про основні засади молодіжної політики»), який містить визначення поняття «молодь».

У пункті 17 статті 1 ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» закріплено, що до молоді або молодих осіб належать особи віком від чотирнадцяти до тридцяти п'яти років [8]. Натомість люди віком до чотирнадцяти років класифікуються як діти.

На нашу думку, положення цього закону в частині розмежування осіб на «дітей» та «молодих осіб» прямо суперечить іншим нормам законодавства України, адже правовий статус особи як дитини зберігається за нею до вісімнадцяти років.

В той же час, в міжнародній площині поняття «молоді» є тотожним. Організація Об'єднаних Націй визнає «молоддю» осіб віком від п'ятнадцяти до двадцяти чотирьох років. Такий підхід був закріплений у Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй №50/81 від 1995 року щодо Всесвітньої програми дій, що стосується молоді, до 2000 року та на наступний період (далі – ООН) [9; с.7].

Проте важливого значення має те, що зазначений підхід ООН не є загальнообов'язковим для усіх держав. Тобто, кожна країна може встановлювати різні вікові межі для визначення «молодь» [10; с.1].

На нашу думку, застосування вищенаведених вікових діапазонів для класифікації осіб є необґрунтованим та суперечливим.

У межах ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» закріплено ряд спеціальних прав, які належать молодим особам, наприклад: засновувати молодіжні та/або дитячі громадські організації, одержувати за рахунок бюджетних коштів пільгові довгострокові державні кредити на будівництво і придбання житлових будинків і квартир або для здобуття освіти у закладах фахової передвищої та вищої освіти та інші [8].

Зазначені вище права об'єктивно стосуються різних вікових груп молоді, але з норм Закону це прямо не впливає та відсутні будь-які вікові застереження тощо. Наприклад, на практиці особа віком чотирнадцяти років не зможе скористатися правом державного кредитування, оскільки це не відповідає межі її цивільної дієздатності. В той же час, оскільки така особа вважається молоддю, то їй також фактично належить вищевказане право.

Тобто, виникла законодавча колізія із запровадженням поняття «молодь» у такому тлумаченні. Якщо би законодавець дотримався українського загальноправового підходу щодо розмежування «дітей» та «молодих осіб», то особи віком до вісімнадцяти років не були би фактично обмежені в своїх спеціальних правах у молодіжній сфері.

Постає питання щодо необхідності закріплення у законодавстві множинного підходу до визначення одного і того ж суб'єкта. А також, чи можливе застосування цього поняття у єдиному значенні.

При детальному аналізі нормативно-правової термінології, можна дійти висновку, що законодавець мав на меті сформулювати різні визначення цього суб'єкта залежно від виду та сфери правовідносин.

Учасниками цивільних правовідносин можуть бути фізичні особи різного віку та неоднаковим обсягом правосуб'єктності. Межі здійснення ними своїх прав і створюють необхідність розмежування категорії «дитина» на малолітню та неповнолітню особу.

Люди віком до чотирнадцяти років наділені частковою цивільною дієздатністю, що суттєво впливає на їх можливість укладати правочини, реалізовувати свої гарантовані права самостійно. Буквальне тлумачення «часткової дієздатності» означає те, що малолітня особа як суб'єкт права може брати участь лише в обмеженому колі правовідносин, перелік яких є вичерпним і закріплений у ЦКУ. Інші правочини, які необхідні для забезпечення прав та інтересів малолітніх осіб, вчиняються законними представниками цих осіб.

У віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років цивільна дієздатність дітей є неповною. Межі здійснення ними своїх прав розширюються, але все ще залишаються вузькими. Суб'єкти з неповною дієздатністю є «прямими» учасниками правовідносин, тобто реалізують більшість своїх прав безпосередньо. Неповнолітні особи можуть самостійно та на власний розсуд вчиняти ті правочини, які визначені статтею 32 ЦКУ. В той же час, укладення інших правочинів таким суб'єктом обов'язково має бути погоджено його батьками (опікуном).

Разом з тим, ЦКУ оперує також і терміном «дитина», але в тих випадках, коли цей суб'єкт немає можливості діяти самостійно. Зокрема, Кодексом закріплені випадки охорони інтересів зачатої, але ще не народженої дитини. Це насамперед обмеження видачі свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями, якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини [5].

В.Ю. Євко в своїй роботі «Співвідношення поняття "дитина" за цивільним та сімейним правом України», зазначає, що у цивільному праві цей суб'єкт застосовується у значенні «особи, яка перебуває у кровному спорідненні першого ступеня по прямій лінії з іншими особами (батьками)» [11; с.253].

Погоджуємося з таким визначенням, адже зважаючи на комплексний аналіз норм ЦКУ, категорія «дитина» застосовується саме для відображення родинних зв'язків між нею та батьками, сім'єю.

Таким чином, виключно «дитина» є суб'єктом сімейних відносин. Відповідно до статті 2 СКУ: «цей кодекс регулює сімейні особисті немайнові та

майнові відносини ... між батьками та дітьми...» [6]. Це підтверджується також і нормою статті 29 ЦКУ, якою передбачено, що місце проживання дитини може встановлюватися за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна [5].

У цій сфері відносин законодавець не передбачає розмежування дітей за віком, адже права та гарантії дітей не залежать від їх віку. Іншими словами, поки особа знаходиться в статусі дитини, а саме до досягнення нею вісімнадцяти років, її батьки, опікуни чи піклувальники зобов'язані виконувати свої батьківські обов'язки у повній мірі та захищати інтереси своєї дитини незалежно від рівня її фізичної та психологічної зрілості.

Попри відмінність у визначеннях та сферах застосування, правовий статус «дитини», «малолітньої» та «неповнолітньої» осіб є однаковий – динамічний.

Ці учасники права набувають правосуб'єктність з моменту свого народження, але із досягненням ними відповідного віку розширюється обсяг їх правових можливостей. Саме це і свідчить про динамічність статусу цих суб'єктів.

Такого погляду також дотримується О. Г. Юхта в своїй роботі «Теоретико-правовий аналіз концептуального поняття "правовий статус дитини"» [12; с.72].

Окрім цього, категорія «дитина» застосовується у сферах освіти, здоров'я, соціального захисту та інших, що стосуються забезпечення найкращих інтересів дитини та її життя.

Для деліктних правовідносин категорія «дитини» як суб'єкта також не використовується. Учасниками таких правовідносин можуть виступати виключно неповнолітні особи. При цьому, якщо шкода завдається малолітньою особою, то особистої відповідальності така особа не несе.

Вищенаведене свідчить про те, що учасниками цивільних правових відносин можуть бути саме фізичні особи незалежно від їх віку, однак не «діти».

Термін «молодь» застосовується у сферах суспільних, громадських, політичних, соціально-економічних, культурних відносин. Саме молоді особи

(молодь) беруть участь у громадському житті та у процесі формування політик, що стосуються молоді [13; с.2].

На думку Вікторії Ісаченко, молодь також належить до кола суб'єктів державотворчих процесів. У своїй статті автор зазначає: «лише шляхом включення молоді як пріоритету серед різних сфер політики, можна забезпечити врахування конкретних потреб молодих людей у політиці держави чи програмах, що стосуються молоді» [14; с.128-129].

На нашу думку, законодавець правильно відмежував одного й того ж суб'єкта на різні категорії залежно від виду відносин. Адже, наприклад, поняття «дитина» прямо пов'язана з сімейними відносинами. Відповідно до визначення, передбаченого Словником української мови – «це син або дочка незалежно від їх віку» [15]. Тому цю категорію осіб неможливо відокремити від сфери сімейних відносин. Також, діти є суб'єктами соціальних відносин, які необхідні для забезпечення їх повноцінного життя та розвитку. Натомість для правового регулювання інших відносин значення має виключно статус суб'єкта права, його правосуб'єктність та її межі. А тому законодавець додатково ввів такі категорії фізичних осіб як малолітні та неповнолітні особи.

Доходимо висновку, що правовий зміст понять «дитина», «малолітня особа» та «неповнолітня особа», «молодь» не є ідентичними. Попри свою синонімічність, ці категорії використовуються у різних видах правовідносин, чим і підтверджується необхідність законодавчого закріплення кожного з них.

1.2. Правосуб'єктність дитини як учасника цивільних правовідносин

Характеристика суб'єктів права неможлива без встановлення цивільно-правового статусу цих осіб, зокрема правосуб'єктності. У доктрині цивільного права під правосуб'єктністю прийнято розуміти «здатність особи мати права та обов'язки, своїми діями набувати та здійснювати їх, а також нести відповідальність за скоєні ними правопорушення». Аналогічне визначення

наведено у роботі С.В. Вишневецької «Правосуб'єктність фізичних осіб у міжнародному приватному праві» [16; с.363].

Косяченко К.Е. у своїй роботі «Питання фінансової правосуб'єктності в науці цивільного права» виділяє три види правосуб'єктності: загальну, спеціальну та універсальну [17; с.37]. Але відмінностей між загальною та універсальною правосуб'єктністю не наведено і характеризується здатністю осіб бути учасниками цивільних правовідносин. Спеціальна правосуб'єктність стосується саме певної категорії осіб, визначених законом.

З таким підходом не можна погодитися. Вважаємо, що визначення правосуб'єктності не залежить від суб'єктного складу правовідносин, адже всі суб'єкти мають права та обов'язки, можливість їх набувати тощо. Різниця полягає в тому, що законодавством можуть бути передбачені певні обмеження щодо реалізації особою своїх прав або встановлювати інші умови здійснення нею своїх прав.

Як зазначає В.В. Надьон: «від особи не потрібно ніяких особливих «здібностей», щоб бути визнаним правоздатним. Саме тому всі без винятку громадяни, незалежно від яких би то не було факторів соціального, фізичного або психічного характеру, визнаються правоздатними і з моменту народження на всіх поширюється дія закону» [18; с.50]. Таким чином, правосуб'єктність слід розуміти в єдиному значенні без жодних класифікацій.

Тому, правосуб'єктність неповнолітніх осіб складається з таких елементів: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Попри те, що структура правосуб'єктності залишається незмінною, законодавством закріплено суттєві обмеження здійснення своїх прав цим суб'єктом, а також встановлено спеціальний режим деліктоздатності.

Перш за все, цей суб'єкт також наділений здатністю мати цивільні права та обов'язки. Обсяг цивільних прав дітей не відрізняється від інших учасників цивільного права. Але, відповідно до частини 3 статті 25 ЦКУ, окремі цивільні права та обов'язки діти можуть набувати із досягненням відповідного віку. Законодавством встановлюються обмеження не щодо самих прав дітей, але щодо

моменту їх набуття. Наприклад, неповнолітня особа має право працювати за трудовим договором, але це право особа може реалізувати виключно із досягненням нею шістнадцятирічного віку.

Отже, діти як суб'єкти цивільних правовідносин є носіями усіх цивільних прав, що передбачені законодавством.

В той же час, для того, щоб брати участь у цивільних правовідносинах, суб'єкт повинен володіти також і дієздатністю – здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [5].

У ЦКУ передбачений диференційний підхід до визначення обсягу дієздатності. В основу поділу на види покладено вік особи, що характеризує ступінь її психологічної та розумової зрілості. Цей критерій розмежування в юридичній доктрині також називають фактором зрілості.

О.Г. Юхта правильно вказує на те, що можливість особи реалізовувати передбачені права, самостійно забезпечувати свої інтереси прямо залежить від досягнення нею певного фізичного та інтелектуального рівня [12; с.74].

Іншої точки зору дотримується А. Смородина, відмежовуючи вік особи від фактору зрілості. На її думку, здатність дитини приймати рішення самостійно та реалізовувати їх на практиці залежить виключно від віку особи. Натомість спрямованість поведінки, її індивідуальність та рівень зрілості є неважливим [19; с. 70].

З таким підходом не можна погодитися у повній мірі. Досягнення людьми відповідного віку не свідчить про однаковий рівень їх розвитку. Тому обмежувати правовий статус людини виключно на підставі її віку є неправильним.

Деякі науковці взагалі вважають, що набуття однакового обсягу правосуб'єктності із досягненням відповідного віку особи є юридичною фікцією. На думку В.І. Форманюка, встановлення рівня інтелектуального розвитку й

зрілості особи з подальшим наданням їй правосуб'єктності має здійснюватися в індивідуальному порядку [20; с. 56].

Судова практика також свідчить про те, що віковий аспект не є вирішальним щодо питання залучення дітей до судового розгляду.

У Постанові Великої Палати Верховного Суду №357/17852/15-ц від 29.05.2019 року вказано: «при вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю» [21].

Таким чином, здатність людини набувати та реалізовувати свої права і обов'язки не є однаковою для усіх суб'єктів права. Дієздатність напряду залежить як від віку, так і від рівня розумових, психологічних можливостей особи.

Як вже було зазначено, малолітні та неповнолітні особи наділені часткою та неповною дієздатністю. Відповідно їх обсяг здатності набувати для себе прав відрізняється від загального і є обмеженим. Ці суб'єкти здійснюють набуті ними цивільні права не самостійно, а через своїх законних представників за певними виключеннями.

Згідно зі статтею 31 ЦКУ часткова дієздатність характеризується правом малолітньої особи вчиняти виключно дрібні побутові правочини, а також здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [5].

Перелік правочинів є вичерпним, а тому укладення малолітньою особою самостійно інших правочинів може призвести до нікчемності цих правочинів.

Неповна дієздатність передбачає право неповнолітньої особи здійснювати ширше коло правочинів, які пов'язані із розпорядженням їх власними доходами, в тому числі право відкривати рахунки в банку, а також із пасивним правом участі у юридичній особі.

Здебільшого дієздатність дітей у цивільно-правових відносинах пов'язана із забезпеченням їх дрібних потреб або виникає внаслідок створення ними

об'єктів інтелектуальної власності. Із досягненням чотирнадцятиріччя особи мають можливість вчиняти й інші правочини, але виключно за згодою її законних представників.

Слід наголосити на тому, що дієздатність пов'язана з самостійним здійсненням особою прав. Водночас якщо дитина і не має права вчиняти певні дії, то це не обмежує її батьків або піклувальників діяти в її інтересах.

Такий законодавчий підхід у правовій доктрині вважається виправданим. На думку В.В. Надьона, визначальним для цього елемента правосуб'єктності є здатність особи діяти самостійно, мати власну позицію, об'єктивно оцінювати дії та їх наслідки. І це можливо виключно за наявності достатнього рівня свідомості і волі [18; с.52].

Поділ дієздатності на види залежно від віку суб'єкта права не є новелою ЦКУ. Законодавством більшості країн передбачено, що лише із досягненням повноліття фізичні особи набувають дієздатність у повному обсязі. Однак, для кожної країни цей вік, з якого особа вважається повнолітньою, є різним.

У своїй роботі М. Саградян вказує: «у Німеччині дитина, яка не досягла семи років, є повністю недієздатною. Обмежено дієздатною є особа віком від семи до вісімнадцяти років і, за загальним правилом, здійснює угоди за згодою законних представників» [22; с.70].

У деяких країнах, наприклад Великобританія та Сполучені штати Америки, законодавство не містить поняття дієздатності взагалі. Натомість «правоздатність» поділяється на активну (здатність особи здійснювати певні права) та пасивну [22; с.69].

Неповнолітні особи відповідно до законодавства США також є суб'єктами цивільних правовідносин, але із значними обмеженнями. М. Саградян зазначає: «неповнолітня особа не може передавати будь-кому свої права, укласти договори з приводу нерухомості або пов'язаних з нею відсотків, так само як і з приводу рухомого майна, яке не перебуває в його безпосередньому володінні або під його контролем» [22; с.70].

Таким чином, включення до переліку суб'єктів цивільного права дітей є повністю виправданим, однак це неможливо без «обмеження» їх дієздатності, зважаючи на критерій віку та свідомості.

Паралельно з цим, система цивільного права України, як і більшість зарубіжних країн, має інститут емансипації. Цей інститут має вкрай важливе значення для визначення реального обсягу дієздатності неповнолітніх осіб у цивільних правовідносинах.

Тож, під емансипацією слід розуміти «надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності» на підставі певних юридичних фактів.

Н.Л. Бондаренко-Зелінська характеризує цей інститут як перехід неповнолітніх осіб з категорії осіб, що володіють частковою дієздатністю, в категорію повністю дієздатних громадян [23; с.109].

Не можемо повністю погодитися саме з таким тлумаченням емансипації. Вказуючи про фактичний перехід неповнолітніх осіб в нову категорію, Автор фактично прирівнює дітей, що набули повної цивільної дієздатності, до повнолітніх осіб. Що, на нашу думку, є неправильним, адже такі особи не можуть реалізовувати усі права, що передбачені для повнолітніх осіб. Наприклад, емансиповані громадяни чоловічої статі не можуть бути призвані на строкову службу. Право голосу на виборах мають ті громадяни України, яким виповнилося на день виборів вісімнадцять років. Право на керування автомобілем також надається особам лише із досягненням ними цього віку.

Важливо, що статус «дитини» із набуттям повної цивільної дієздатності не зникає. Як раніше було зазначено, дитиною в розумінні сімейного права – є людина віком до вісімнадцяти років. Тому усі гарантії щодо захисту прав та інтересів дітей продовжують поширюватися і на таких осіб. Розширення правових можливостей такої особи не нівелюють обов'язки батьків щодо її виховання, не позбавляють особу гарантій захисту її інтересів як дитини тощо. Наприклад, неповнолітня особа з повною цивільною дієздатністю не позбавляється права отримувати аліменти від одного з батьків, утримуватися ними та виховуватися тощо. До прав емансипованої особи також належить:

право на усиновлення, право на об'єднання в дитячі громадські організації, право перебувати у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку та інші.

Отже, прирівнювати емансипованих неповнолітніх осіб до повнолітніх осіб вважаємо неправильним. Коректніше говорити про схожий правовий статус цих осіб в частині обсягів дієздатності.

З іншого боку, діти дійсно набувають повної цивільної дієздатності і «вивільняються» від законного представництва їх інтересів. Такі суб'єкти права, незалежно від свого фізичного віку, стають самостійними та незалежними від «юридичної» опіки своїх батьків (підклувальників).

В Україні інститут емансипації можна назвати повним. Неповнолітня особа в Україні набуває прав та можливості укласти будь-які цивільні правочини. Але такий вид емансипації закріплений у законодавстві не всіх країн.

Як пише В.В. Дешко, в Іспанії емансипована особа не може позичати гроші, відчужувати своє нерухоме майно та об'єкти особливої цінності без дозволу батьків [24; с.17].

У Франції особі, яка набула повної цивільної дієздатності забороняється займатися підприємницькою діяльністю. Натомість у Німеччині право неповнолітніх осіб займатися підприємницькою діяльністю залежить від наявності позитивного рішення опікунського суду [22; с.72].

Попри наявні відмінності в обсягах емансипації залежно від законодавства країн, практично для всіх залишаються ідентичними підстави для набуття повної дієздатності дітьми.

В Україні до таких вичерпних підстав належать: запис особи матір'ю або батьком дитини; при реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття; якщо особа досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором або яка бажає займатися підприємницькою діяльністю [5].

При чому законодавець встановив віковий ценз у шістнадцять років для підстав пов'язаних із трудовою зайнятістю дітей. За цих умов емансипація дітям «надається». Для того, щоб дієздатність дитини стала повною, вона має бути

погоджена батьками або піклувальними цієї особи та надається за рішенням органу опіку та піклування або суду.

«Набуває» повної дієздатності дитина у разі реєстрації шлюбу. Характерним для цього процесу є момент набуття дієздатності – з моменту реєстрації шлюбу. Тож, для процесу «набування» емансипації непотрібен дозвільний акт на це, що є його суттєвою відмінністю від іншого.

Повна цивільна дієздатність неповнолітніх осіб зберігається за ними, навіть якщо припинилися підстави для визнання їх такими. Єдиний виняток зазначено у абзаці 3 частини 2 статті 34 ЦКУ і стосується протиправної поведінки неповнолітньої особи як причини визнання шлюбу недійсним [5].

Слід зазначити, що правове регулювання інституту емансипації залишається проблемним. Відповідно до норм Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV (далі – ЦПКУ), із заявою про надання повної цивільної дієздатності може звернутися лише особа, яка досягла шістнадцятирічного віку [25]. Тому, якщо у осіб, які записані матір'ю або батьком дитини, буде відсутня згода їх батьків (усиновлювачів) на надання їм повної цивільної дієздатності, то вони не зможуть реалізувати гарантоване їм право.

Погоджуємося із зауваженням Н.Л. Бондаренко-Зелінської про спірність норми щодо необхідності згоди обох батьків особи для надання їй повної цивільної дієздатності. Адже можливі випадки, коли один з батьків ухиляється від виконання ним своїх батьківських прав, або його місце перебування невідоме [23; с.111].

Про недосконалість регулювання цього інституту свідчить і низька статистика його використання. За інформацією В.В. Дешко: «в період з 2011 по 2018 рр. за даними Єдиного реєстру судових рішень було прийнято лише 46 судових рішень про надання повної цивільної дієздатності за правилами статті 35 Цивільного кодексу України» [24; с.17].

Також до прикладу, станом на 01.08.2020 на податковому обліку у Харківській області перебувало 158162 фізичних осіб - підприємців, з яких лише 25 становили неповнолітні особи до вісімнадцяти років [26].

Таким чином, на території України інститут емансипації не набув широкого застосування, про що свідчить наведена вище статистика.

Ще одним структурним елементом правосуб'єктності є деліктоздатність учасників правовідносин. Цей підхід закріплено також і на законодавчому рівні, а саме нормами ЦКУ. Проте не всі науковці поділяють таку точку і обмежують правосуб'єктність виключно двома елементами, що були вище зазначені.

Деякі науковці розглядають деліктоздатність як структурний елемент дієздатності суб'єктів [27; с.98]. Тобто не визнають її самостійним елементом, а в якості частини іншого.

З цим визначенням ми не можемо погодитися у повній мірі. Якщо б деліктоздатність була структурною частиною дієздатності, то при відсутності такої здатності особа мала би вважатися недієздатною. Як вже було неодноразово вказано, за ЦКУ до суб'єктів правовідносин належать і малолітні особи, які наділені правосуб'єктністю. Натомість такі особи цивільну відповідальність за завдану шкоду не несуть. Тому нормами ЦКУ спростовується такий науковий підхід до не відокремлення деліктоздатності.

Тож, деліктоздатність як частина правосуб'єктності – це здатність особи нести відповідальність у разі невиконання нею своїх обов'язків.

Деліктоздатність дітей як учасників цивільних правовідносин має свої особливості, що потребують окремого аналізу. Тому це питання буде детально розглянуто у підрозділі 2.3. цієї роботи.

Окрім цього, вважаємо за необхідне проаналізувати правосуб'єктність такого квазіучасника цивільного права як ненароджена дитина.

Хоча правовий статус ембріона залишається чітко невизначеним на законодавчому рівні України, можна стверджувати про належність цьому суб'єкту деяких прав.

Так, у преамбулі Конвенції ООН закріплено, що дитина як до, так і після свого народження потребує піклування, спеціальної охорони та правового захисту [4].

Тобто, на міжнародному рівні було наділено ще ненароджену дитину переліченими вище правами.

Також у правовій доктрині виділяють право на життя ембріона. Наприклад, це право ненародженої дитини впливає із заборони проводити штучне переривання вагітності, яка перевищує дванадцяти тижнів, за бажанням жінки.

Москаленко К.В. вважає, що ембріони наділені умовною правоздатністю, а саме: «зачата, але ненароджена дитина вважається народженою у всіх випадках, коли це необхідно для захисту її інтересів» [28; с.23]. Автор зазначає, що до моменту народження особа наділяється лише інтересами, які відповідним чином охороняються.

На думку Круглової О.О. та Котлярова С.О. ненароджена дитина має особливий правовий статус, що включає наступні елементи: «1) цивільна правоздатність, яка виникає з моменту зачаття; 2) наявність особистих майнових та немайнових прав; 3) цивільна недієздатність і потреба в особливому піклуванні; 4) охорона законодавством прав та інтересів ненародженої дитини безпосереднім чи опосередкованим шляхом» [29; с.108].

Не можемо погодитися з таким підходом у повній мірі. Нормами ЦКУ прямо встановлено, що правоздатність суб'єктів цивільного права виникає у момент їх народження. Щодо ембріонів не можна застосовувати саме категорію правосуб'єктності, оскільки вони фізично не здатні набувати своїх прав.

На наш погляд, ненародженій дитині права можуть лише належать, але матиме вона їх вже після свого народження. Таким чином, до моменту свого народження людина не здатна мати права, а тому вона не є правосуб'єктною.

В той же час, оскільки певні правочини можуть стосуватися ще ненародженої дитини та її майбутніх прав й інтересів, можна говорити про квазісуб'єктність цієї особи в цивільних правовідносинах.

Підсумовуючи все вищевказане, структурну характеристику правосуб'єктності дітей у цивільних правовідносинах можна вважати класичною. Вона складається із правоздатності, дієздатності та деліктоздатності цих осіб з відповідними особливостями.

1.3. Особливості правового статусу малолітніх та неповнолітніх осіб

У попередніх підрозділах вже було встановлено, що з моменту народження людини вона набуває статусу учасника цивільних правовідносин. Однак можливість реалізації передбачених законодавством прав та обов'язків суб'єкта на пряму залежить від індивідуального правового статусу цієї особи.

Зпоміж інших учасників цивільного права малолітніх та неповнолітніх осіб вирізняє їх особливе правове становище. Можна сказати, що цей суб'єкт права одночасно має широку правосуб'єктність та обмежену дієздатність.

По-перше, дітям належить ширше коло прав, аніж іншим повнолітнім учасникам правовідносин.

Н.В. Ортинська виділяє такі групи прав дитини: «1) як людської істоти (право на життя, право на безпеку, на охорону здоров'я тощо); 2) як дитини (право на утримання, на виховання, на спілкування дитини з батьками, які проживають окремо від неї та інші); 3) специфічні права малолітньої/неповнолітньої особи» (вступати в громадські молодіжні організації, право неповнолітньої особи на зайняття підприємницькою діяльністю тощо) [30; с.82].

Можна погодитися з таким підходом, оскільки дитина, в першу чергу, є рівноправною фізичною особою, якій належать усі загальнолюдські права. Ці права вона набуває з моменту свого народження і вони не залежать від конкретного віку особи. Також, вона не може бути обмежена в цих правах.

Оскільки законодавством встановлено особливий статус дитини, закріплено принцип спеціальної охорони і піклування щодо цього суб'єкта, особам, які не досягли віку повноліття належать специфічні права. Такими

правовими можливостями та гарантіями не зможуть скористатися повнолітні особи. Наприклад, лише малолітній особі належить право на дошкільну освіту або лише дитині належить право на здоровий розвиток та виховання, право брати участь у дитячих конкурсах тощо.

В той же час, малолітнім та неповнолітнім особам належать майже всі права, що передбачені цивільним законодавством. Хоча можливість володіти правами не завжди співпадає з можливістю користуватися своїми правами безпосередньо.

По-друге, правові можливості цих суб'єктів адаптовані під їх особливий статус.

На думку Н.М. Крестовської, підлаштування прав здійснюється шляхом розширення змісту правової норми на користь дитини, обмеження змісту права з метою захисту дитини, встановлення спеціальних вікових цензів для реалізації прав та встановлення особливих гарантій реалізації прав і свобод [31; с.22].

Оскільки малолітні та неповнолітні особи є найбільш вразливими суб'єктами права, то їх участь у відносинах неможлива на однакових умовах з іншими повністю дієздатними особами. Саме тому й було запроваджено дещо інший механізм правового регулювання участі дітей в цивільних правовідносинах.

Наприклад, законодавцем не було ототожнено права дитини та повнолітньої особи. Якщо право на інформацію, яке закріплено у статті 34 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (далі – Конституція України) у загальному передбачає вільне збирання та користування будь-якою інформацією, то відповідно до статті 9 ЗУ «Про охорону дитинства» це право не є абсолютним. Діти можуть отримувати лише ту інформацію, що відповідає їх віку та сприяє здоровому фізичному і психічному розвитку [32].

В той же час, згідно частини 3 статті 226 СКУ: «Особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею чотирнадцяти років на одержання інформації щодо свого усиновлення» [6]. У даній нормі законодавець встановлює вікові обмеження щодо права на отримання інформації. Хоча такий

законодавчий підхід не відповідає правовій позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У Рішенні ЄСПЛ по справі *Godelli v. Italy* від 25.09.2012 року №33783/09 Суд зазначив, що доступ до інформації про походження особи та її батьків не може бути обмежений. Дитина має право знати своє походження, яке впливає з поняття приватного життя, передбаченого у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року [33]. Володіння такою інформацією сприяє розвитку дитини.

При цьому, Судом не було зазначено про жодні вікові обмеження. Тобто, особа має право на доступ до вказаної інформації незалежно від її віку. За таких умов, це право є абсолютним.

В той же час, зважаючи на обсяг правосуб'єктності малолітніх та неповнолітніх осіб, зміст деяких прав таких осіб є вузьким. Такий підхід вважаємо виправданим та законним. У загальному, особи, які не досягли повноліття, можуть вчиняти дрібні правочини, що не створюють тяжких наслідків для інших учасників правовідносин, або ці правочини направлені на задоволення побутових потреб людини.

Оскільки неповнолітня особа має право на працю, то правильним є встановлення обмеження щодо тривалості робочого часу та виду робіт, передбачене статтею 21 ЗУ «Про охорону дитинства» [2]. Адже, з одного боку, прийняття дітей на роботу може сприяти та покращувати рівень життя цих осіб. З другого боку, реалізація права на працю не повинно завдавати шкоди розвитку особи, її здоров'ю та навчанню.

По-третє, правовий статус дитини є динамічним. До досягнення особою повноліття її правове становище постійно змінюється залежно від фактичного віку.

З моменту народження людини їй належать основоположні, невід'ємні, загальнолюдські права. Проте внаслідок того, що особа дорослішає, коло належних їй прав розширюється і до спеціальних прав. Це прямо пов'язано з

фактором зрілості, коли особа набуває можливості усвідомлювати в повній мірі значення своїх дій.

Проаналізувавши законодавство України доходимо висновку, що нижньої вікової межі залучення дітей до цивільних правовідносин не встановлено. Як вже було неодноразово зазначено вище, фізична особа від народження набуває свою правосуб'єктність. Однак це не означає, що правове становище дитини у віці 5 та 10 років буде аналогічним.

Найбільш виразним прикладом вважаємо принцип врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя, який закріплений у статті 171 СКУ.

Відповідно до цієї норми, діти мають право бути вислуханими при вирішенні спорів, що стосуються їх інтересів. В той же час, згідно частини 1 статті 313 ЦПКУ участь дитини у розгляді судової справи, що стосується її усиновлення, залежить від здатності особи усвідомлювати значення цього юридичного факту.

Слід зазначити, що законодавством не встановлений вичерпний перелік судових справ відповідно до яких необхідно залучати дитину, аби вислухати її думку. Фактично це можливо щодо будь-якого провадження, що стосується прав, інтересів та життя такої особи.

Верховний Суд України у своєму Узагальненні від 11.12.2008 року дійшов такого висновку: «законодавчо встановлено не ті умови, за яких думка дитини повинна бути врахована, а ті, за яких згода дитини не вимагається: відповідний вік, стан розвитку та здоров'я» [34].

Таким чином, попри наявність у дитини права висловлювати свої думки, реалізувати це право зможе та особа, що здатна сформулювати власні думки й досягла більшої розумової зрілості.

В межах цивільних відносин закладений схожий принцип «гнучкості» правового статусу дитини.

Де-юре, малолітні та неповнолітні особи можуть діяти виключно в межах своєї дієздатності. Законодавчо було встановлено вичерпний перелік правочинів, що можуть вчинятися особами, що не досягли повноліття.

Де-факто, діти можуть укладати й інші правочини, що виходять за межі їх дієздатності, проте такі дії мають бути згодом схвалені їх законними представниками.

На нашу думку, такий правовий механізм укладення правочинів був запроваджений з превентивною метою, щоб малолітні та неповнолітні особи не допустили порушення своїх прав та інтересів, шляхом укладення не вигідних договорів під тиском чи в силу своєї розумової незрілості.

В той же час, дитина може бути достатньо свідомою, щоб вчиняти інші правочини, окрім дрібних побутових.

Тож, правовий статус малолітніх та неповнолітніх осіб змінюється паралельно тому, як ці особи дорослішають.

По-четверте, законодавством запроваджено особливі гарантії захисту малолітніх та неповнолітніх осіб. Цей інститут захисту реалізовується шляхом здійснення державного контролю у справах дітей.

Необхідність отримувати дозвіл, згоду та/або рішення органів опіки та піклування, повідомляти їх про вчинення деяких правочинів забезпечує додатковий захист і збереження прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб.

Це впливає з того, що діти як учасники права є більш вразливими. Зважаючи на недостатню зрілість цих осіб, вони можуть не у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій тощо. Саме з метою превентивного захисту інтересів дітей було запроваджено «ускладнення» правових процедур, що стосуються малолітніх та неповнолітніх осіб.

Однак, недотримання законодавчих вимог щодо захисту прав дітей не завжди призводить до недійсності укладених правочинів.

У Постанові Верховного Суду від 20.11.2019 року № 520/15250/15-ц Суд дійшов такого висновку: «правочин може бути визнано недійсним, якщо його

вчинення батьками без попереднього дозволу органу опіки та піклування призвело до порушення права особи, в інтересах якої подано позов, тобто до звуження обсягу існуючих майнових права дитини та/або порушення охоронюваних законом інтересів дитини, зменшення або обмеження прав та інтересів дитини» [35].

Таким чином, гарантії захисту прав та інтересів дітей запроваджені з метою недопущення їх зменшення внаслідок вчинення будь-яких правочинів.

Підсумовуючи все вищевказане, правовий статус малолітніх та неповнолітніх суб'єктів права є спеціальним по відношенню до повнолітніх фізичних осіб. Це зумовлено правовою вразливістю цього учасника права внаслідок його фізичної і розумової незрілості, а тому він потребує спеціального правового становища.

* * *

Цивільне законодавство України оперує декількома близькими за змістом категоріями осіб: «дитина», «малолітня особа», «неповнолітня особа» та в деяких випадках «молодь». Кожна з цих категорій стосується особи, якій не виповнилося 18 років, і вона не є повнолітньою в розумінні законодавства України.

Постало питання необхідності оперування усіма цими категоріями осіб у законодавстві та можливості визначити єдиного учасника цивільних правовідносин серед них.

Ми дійшли висновку, що законодавець правильно розділив одного й того ж суб'єкта на різні категорії, адже вони є учасниками різних видів правовідносин.

Учасником сімейних відносин є дитина, що знаходиться у родинному спорідненні зі своїми батьками та сім'єю. Категорія «молодь» застосовується в сфері соціальних, політичних, громадських відносин, де молоді особи беруть участь у формуванні та реалізації державної молодіжної політики.

Натомість суб'єктами цивільно права є самостійні фізичні особи. Залежно від їх віку, обсягу дієздатності передбачено різні обсяги прав та межі їх

здійснення. Це і стало причиною виділення малолітньої та неповнолітньої осіб в окремих суб'єктів правовідносин.

Правовий статус дитини як учасника цивільних правовідносин характеризується такими структурними елементами його правосуб'єктності:

по-перше, правоздатність дітей за цивільним законодавством – це здатністю мати цивільні права та обов'язки. Обсяг цивільних прав дітей не відрізняється від інших учасників цивільного права;

по-друге, дієздатність полягає у здатності дитини своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати. Дієздатність цього суб'єкта права поділяється на часткову та неповну залежно від вікового критерію. Але, при наявності певних підстав, що визначені у ЦКУ, діти можуть набути повної дієздатності, чим їх правовий статус буде прирівняно до статусу повнолітніх осіб;

по-третє, деліктоздатність як здатність суб'єкта нести відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Тож, діти є повноцінними та рівноправними учасниками цивільних правовідносин, але з певними особливостями їх правового статусу, що полягають у: ширшому колі прав, обмеженні їх змісту, встановленню вікових вимог та запровадженні особливого захисту цих прав.

РОЗДІЛ 2

Межі здійснення цивільних прав дитиною

2.1. Коло правовідносин учасником яких може бути дитина

Правовий статус дітей як суб'єктів цивільного права передбачає як активну так і пасивну участь цих осіб у правовідносинах.

Активна участь суб'єктів полягає у самостійному здійсненні ними своїх прав. Натомість діти є пасивними суб'єктами права, коли в їх інтересах та від їх імені діють законні представники.

Як вже було встановлено, від обсягу дієздатності залежить обсяг правовідносин в яких може брати участь дитина. При цьому, неодноразово наголошувалося на тому, що попри юридичну обмеженість у самостійному здійсненні дитиною своїх прав, цей суб'єкт на рівні з іншими може набувати, змінювати чи припиняти свої права внаслідок укладення певних правочинів.

Навіть якщо правовий статус дитини прирівнюється до статусу повнолітніх осіб внаслідок емансипації, законодавством передбачені обмеження для участі цих осіб в деяких видах правовідносин.

У зв'язку із цим, слід визначити коло правовідносин, у яких може брати участь дитина в якості суб'єкта цивільного права.

Вважаємо доречним дотримуватися хронологічного порядку та проаналізувати в першу чергу коло правовідносин доступних малолітнім особам.

Те, що малолітні особи дійсно є учасниками сучасного права вважаємо безспірним фактом. Більше того, навіть ще не народжену дитину можна назвати квазісуб'єктом цивільного права, оскільки нормами ЦКУ у визначених випадках охороняються її інтереси.

Такий підхід підтверджується тим, що зачатій за життя, але ще ненародженій дитині спадкодавця належить частка у спадщині. Тобто, ще до моменту свого народження така особа вже опосередковано є учасником спадкових правовідносин.

Натомість малолітні особи залежно від виду правочинів можуть бути як активними так і пасивними учасниками цих правочинів.

Відповідно до статті 31 ЦКУ, особи віком до чотирнадцяти років можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, а також здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [5].

Такий обмежений перелік правочинів відповідає віковому та психологічному розвитку дитини. Тому, цей суб'єкт має право діяти самостійно в межах задоволення своїх побутових потреб. Але, як і всі інші фізичні особи, діти володіють та користуються особистими немайновими правами, які характеризуються своєю невід'ємністю від фізичної особи, належать їй від народження, не мають економічного змісту та особу не можуть їх позбавити. В такому випадку, забезпечення прав та інтересів малолітніх осіб здійснюється через їх представників.

Слід зазначити і про певні процесуальні права дітей. Хоча нормами цивільного законодавства прямо не передбачено, що малолітні особи є повноправними учасниками судових процесів, але вони як суб'єкти правовідносин також мають право на захист своїх інтересів. Такого висновку можна дійти внаслідок аналізу статті 2 ЦПКУ, відповідно до якої вирішення цивільних спорів здійснюється з метою захисту порушених чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів усіх фізичних осіб.

Таким чином, цивільна та цивільно-процесуальна правосуб'єктність дітей перебувають в нерозривному взаємозв'язку.

Відповідно до статті 313 ЦПКУ, якщо дитина за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, то розгляд справи щодо її усиновлення здійснюється за її обов'язкової участі [25].

Вважаємо за необхідне вказати, що участь малолітніх осіб в судових провадженнях не обмежується виключно сімейними відносинами. Згідно частини 2 статті 12 Конвенції ООН діти наділені правом бути учасником будь-яких судових чи адміністративних розглядів, що стосуються цієї дитини [4]. При

цьому, реалізовувати це право вони можуть як безпосередньо так і через представників.

Зазначена норма підтверджується й практикою. Згідно правової позиції Верховного Суду у справі №303/3102/19 від 18.08.2021 року, дитина із досягненням відповідного вікового порогу має право брати активну участь у судових процесах, що стосуються вирішення її долі [36].

Часткова дієздатність особи не означає її повну обмеженість щодо безпосередньої реалізації своїх прав. Якщо особа здатна діяти самостійно, формулювати свої власні погляди та досягає вікового порогу, передбаченого законодавством у деяких випадках, то вона матиме можливість брати участь у правовідносинах безпосередньо.

В той же час, можна говорити, що малолітні суб'єкти права є безпосередніми учасниками лише тих правовідносин, які матимуть позитивний вплив на їх розвиток. Це впливає з принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини, передбаченого у статті 3 Конвенції ООН.

Для того, аби дійсно встановити найкращі інтереси дитини, обов'язково необхідно з'ясувати та зазначити думку цієї дитини щодо спірного питання, якщо воно стосується її життя. Саме такого правового підходу дотримується Верховний Суд у Постанові №357/17852/15-ц від 29.05.2019 року [37].

На підтвердження процесуальної дієздатності малолітньої особи можна також навести правову позицію Верховного Суду у Постанові від 24.04.2019 року у справі № 300/908/17. Судом було зазначено: «дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються» [38].

Очевидно, що юридичні можливості малолітніх осіб не обмежуються вказаними правами. З усіх інших питань, в інтересах осіб, яким ще не виповнилося чотирнадцять років, діють їх законні представники. За таких умов, діти є пасивними суб'єктами правовідносин.

Слід наголосити на тому, що представники малолітніх осіб діють не на власний розсуд з метою захисту прав дитини, а фактично вчиняють юридичні дії

за них. Наприклад, згідно пункту 3.2. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 № 296/5 (далі – Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) батьки (законні представники) вчиняють правочини за свою малолітню дитину [39]. Іншими словами, стороною правочину є саме малолітня особа, а не її представники.

Проте не можна говорити, що на користь дітей можуть вчинятися усі правочини без обмежень. Наприклад, лише із досягненням чотирнадцяти років така особа може бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом [5]. Це означає, що навіть якщо правочин буде укладатися батьками (законними представниками) цієї дитини на її користь, то він є нікчемним в розумінні частини 2 статті 215 ЦКУ.

Ще як приклад можна навести обмеження прийняття на роботу осіб, які не досягли встановленого вікового порогу в шістнадцять років, а як виняток – п'ятнадцяти років. Навіть якщо батьки малолітньої особи нададуть свою згоду щодо прийняття її на роботу або укладуть трудовий контракт за неї, дитина не повинна бути допущена до виконання роботи, адже це суперечить нормам законодавства України.

Якщо говорити про правочини, які можуть укладатися на користь малолітніх осіб, то до них слід віднести: правочини з придбання речових прав на нерухоме майно (спадкування, дарування, купівля тощо) та транспортні засоби, відкриття банківського рахунку, надання освітніх послуг та інше.

Проте на практиці виникають проблеми щодо реалізації законними представниками своїх прав на укладення правочинів в інтересах своїх дітей.

Як приклад можна навести Рішення Сьомого апеляційного адміністративного суду від 16.12.2020 року у справі №120/2019/20-а. Підставою для звернення із позовом в інтересах малолітнього сина стала відмова уповноваженого органу у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для сина позивача.

Головне управління Держгеокадастру обгрунтувало відмову тим, що повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років

(повноліття). Але Суд дійшов правильного висновку і зазначив: «в інтересах малолітньої особи мають діяти її законні представники. Таким чином, вказаний правочин вчинено дієздатною особою - батьком позивача в інтересах правоздатності малолітнього сина, що відповідає нормам Цивільного кодексу України» [40].

Дуже важливого значення має факт дотримання меж дієздатності суб'єкта правочину. Очевидно, що укладання правочинів із перевищенням цих меж може призвести до визнання цього правочину недійсним. Разом з тим, необхідно також правильно тлумачити права осіб, що передбачені законодавством.

З цього питання можна навести правову позицію Верховного Суду у Постанові від 11.09.2019 року у справі № 527/2137/16-ц згідно якої: «обсяг дієздатності неповнолітніх, що передбачений у статті 32 ЦКУ, дає право цим особам розпоряджатися своїм заробітком, відкривати вкладні рахунки, накопичувати кошти, тобто вчиняти дії, які позитивно впливатимуть на розвиток фізичної особи та її самостійності, а не право на укладання кредитних договорів» [41].

У цій справі між Банком та неповнолітньою особою було укладено кредитний договір за відсутності згоди на це її батьків. Що призвело до визнання цього кредитного договору недійсним, а тому і до відсутності правових підстав для стягнення кредитної заборгованості.

Тож, важливо правильно встановлювати межі дієздатності дітей щодо кожного правочину. Навіть за наявності певних прав, наприклад відкривати банківські рахунки, варто врахувати той факт, що діти можуть вчиняти лише правочини, які позитивно на них впливають.

Батьки в інтересах малолітніх осіб можуть укладати не лише правочини, але представляти їх інтереси в державних органах з приводу захисту особистих прав.

Цікавим з цього питання є Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 24.06.2020 року у справі № 440/1066/19. Батько малолітньої особи звернувся до Головного управління ДФС України у

Полтавській області із заяву про виключення з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків всіх відомостей про малолітнього сина за релігійними переконаннями [42]. У задоволенні заяви було відмовлено обґрунтувавши це тим, що якщо фізична особа, яка через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера, вона зобов'язана особисто подати відповідному контролюючому органу заяву для обліку в окремому реєстрі та пред'явити паспорт громадянина України.

Суд дійшов такого висновку: «відповідно до положень чинного законодавства позивачі не зможуть виконати вимоги податкової та надати паспорт свого малолітнього сина. Обов'язок щодо подання паспорту стосується лише повнолітніх осіб, а включення до Державного реєстру інформації про малолітніх осіб взагалі не є обов'язковим, оскільки вони не можуть отримувати жодних доходів та в повній мірі не можуть володіти об'єктами оподаткування, розпорядження вказаними об'єктами за них здійснюють їх законні представники» [42].

Таким чином, особи, які не досягли чотирнадцяти років є повноправними учасниками усіх цивільних правовідносин та можуть набувати майже всіх передбачених законодавством прав, за виключенням тих, де встановлені вікові обмеження. В той же час, безпосередня самостійна участь малолітніх осіб у правочинах зведена до дрібних побутових або тих, де неможливо не врахувати власні погляди дитини.

Суб'єктами більш широкого кола правовідносин є особи з неповною дієздатністю. Окрім закріплених прав на вчинення деяких правочинів самостійно, неповнолітнім особам може надаватися письмова згода батьків (піклувальників) на укладення інших правочинів. Тобто, із досягненням чотирнадцятирічного віку, перелік можливих правочинів перестає бути вичерпним.

Отже, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право вчиняти правочини, передбачені статтями 31 та 32 ЦКУ. Разом з тим, відповідно до частини 2 статті 32 ЦКУ: «Неповнолітня

особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників» [5].

Правовий статус неповнолітніх осіб також є неоднозначним. Як правило, ці особи діють в своїх інтересах самотійно, але в більшості випадків на підставі дозволу на вчинення ним правочинів. Правочини, що виходять за межі побутових мають бути обов'язково погоджені законними представниками неповнолітньої особи.

Наприклад, допускається прийняття дитини на роботу за її бажанням, коли вона досягла шістнадцятирічного віку. Разом з цим, відповідно до статті 21 ЗУ «Про охорону дитинства»: «діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків» [2].

Або, згідно пункту 2.7. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, для укладення шлюбного договору неповнолітніми особами нотаріусу необхідно надати письмову заяву їх батьків (піклувальників) [39].

Також, абзацом 2 частини 3 статті 35 ЦКУ передбачено необхідність отримання письмової згоди батьків (представників дитини) на реєстрацію підприємцем особи, яка досягла шістнадцятирічного віку [5].

Натомість неповнолітня особа може подави заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків. Хоча відмовитися від прийняття спадщини неповнолітня дитина може виключно за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування [5].

Даний підхід законодавця ми вважаємо виправданим. За таких умов зберігається принцип «позитивного впливу» на розвиток дитини за результатами укладених правовідносин. Для повноцінного всебічного розвитку неповнолітніх осіб необхідно забезпечувати належні умови для цього, не допускати зниження рівня їх життя, в тому числі їх обсягу їх прав.

Наприклад, відмовляючись від спадщини дитина втрачає певні матеріальні блага. Тому таке рішення має бути об'єктивним, що не завжди є можливим

зважаючи на рівень розвитку дитини. Тож, з метою охорони прав дітей, такі правочини мають здійснюватися за згодою законних представників.

Якщо неповнолітня особа укладає правочин, що підлягає нотаріальному посвідченню, то нотаріусом витребується письмова згода батьків цієї особи. При цьому, відповідно до абзацу 2 частини 5 глави 3 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: «текст зазначеної заяви може розміщуватися у тексті самого правочину перед підписом неповнолітнього» [39].

Дана норма свідчить про те, що повної правової самостійності діти віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років не мають. Ці суб'єкти можуть вільно та на власний розсуд реалізовувати свої правові можливості лише у вичерпному колі правовідносин.

Іншою особливістю правового статусу неповнолітніх осіб можна назвати встановлені вікові цензи. Вище вже було зазначено, що у сфері трудових відносин дитина має набути спеціального віку щоб бути прийнятою на роботу. Схожа вимога передбачена щодо права неповнолітньої особи на заснування молодіжних та/або дитячих організацій – з досягненням нею чотирнадцятирічного віку [8].

Можна погодитися із таким підходом законодавця, зважаючи на те, що в Україні запроваджена та діє система заходів із забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання дітей. Виконання трудових обов'язків у малому віці дитини може призвести як і до порушення здоров'я цього суб'єкта, так і до неефективності виконання роботи через меншу фізичну та моральну витривалість.

Можливості заснування неповнолітніми особами молодіжних організацій ми також вважаємо виправданою та законною з огляду на наступне.

З досягненням особи чотирнадцятирічного віку вона зобов'язана отримати паспорт громадянина України. Такий обов'язок дитини передбачений частиною 2 статті 21 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20.11.2012 № 5492-VI (далі – ЗУ «Про Єдиний

державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус») [43]. До досягнення особою встановленого віку, вона не може отримати паспорт.

Цікавим вважаємо те, що обов'язок отримати паспорт громадянина України корелюється з правом особи обрати форму паспорта.

Згідно частини 4 статті 21 ЗУ «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» паспорт виготовляється у формі картки, що містить безконтактний електронний носій [43].

Однак, відповідно до пункту 3 Постанови Верховної Ради України «Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» від 26.06.1992 № 2503-ХІІ (далі – Положення про паспорт громадянина України) паспорти виготовляються як у вигляді паспортної книжечки так і паспортної картки [44].

Оскільки зазначене Положення про паспорт громадянина України є чинним та передбачає дві форми паспорта, то особа має право обрати будь-яку з них. Відмова отримати паспорт книжку особі, яка досягла чотирнадцятирічного віку є незаконною.

Даний висновок підтверджується правовою позицією Одеського окружного адміністративного суду у справі № 420/12640/21 від 12.11.2021 року. У цьому Рішенні суд зазначив таке: «особа не може бути позбавлена права на отримання паспорту громадянина України у вигляді книжечки, за її бажанням» [45].

Щодо права неповнолітніх осіб бути засновниками громадських організацій, то дитячі та молодіжні організації є громадськими об'єднаннями, що підлягають державній реєстрації в порядку передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 № 755-IV та Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI. Тому для здійснення реєстраційних дій засновник об'єднання – фізична особа повинен мати паспорт

громадянина України, що можливо лише із досягненням нею чотирнадцяти років.

Зважаючи на це, встановлення вікових порогів для реалізації даного права неповнолітньої особи є абсолютно законними та доречними.

У сфері речових прав на нерухоме майно неповнолітні особи є активними суб'єктами цих правовідносин. Особи, що досягли чотирнадцятирічного віку управляють своїм майном самостійно. В той же час, такі особи не можуть на власний розсуд укласти правочини щодо нерухомого майна, яке належить їм на праві власності.

Насамперед, для того аби неповнолітня особа могла відчужити своє речове право, їй для цього необхідно отримати згоду батьків та дозвіл органу опіку та піклування.

Відповідно до пункту 67 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 №866, орган опіки та піклування надає дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна, яке належить дитині на праві власності лише у разі гарантування збереження її права на житло [46].

Надання згоди батьками (представниками) неповнолітньої особи законодавчо не регулюється. Таким чином, це виключно вольове рішення батьків особи, а не їх обов'язок.

Однак, правочини щодо нерухомого майна або транспортних засобів здійснюється безпосередньо неповнолітньою особою. Батьки не залучаються до правочину в якості представників, що діють в інтересах своєї дитини.

На нашу думку, це позитивний механізм захисту та охорони прав та інтересів дітей. Адже діти можуть стати як і жертвами шахрайства, так і зазнавати шкоди від дій їх батьків (законних представників). Особи, що досягнули як мінімум чотирнадцятирічного віку, усвідомлюють значення своїх дій.

Попри це, цивільним законодавством України передбачено, що неповнолітні особи можуть бути учасниками корпоративних, банківських

правовідносин, а також суб'єктами права інтелектуальної власності. Особливості здійснення дитиною цих прав зазначені у підрозділі 2.2. цієї роботи.

Окремої уваги необхідно приділити правочинам, що укладаються особами в мережі інтернет. Окрім купівлі-продажу роздрібних товарів, неповнолітні особи можуть надавати та отримувати різні послуги, що можуть виходити за межі їх цивільної дієздатності.

Наприклад, протягом останніх років зростає популярність заняття «блогерством» (у перекладі з англійської мови «blogger» - особа, яка на регулярній основі створює та поширює інформацію на різні теми, що становлять суспільний інтерес) [47]. Суть цієї діяльності полягає в тому, що в мережі інтернет та у різних соціальних мережах фізичні особи фактично надають рекламні послуги. Законодавством ця діяльність окремо не врегульована, а тому відсутні будь-які вимоги та/або застереження щодо її провадження.

На даний час, більшість представників цього напрямку реєструються як фізичні особи – підприємці, однак це не вимагається законодавством України.

Доречним буде вказати, що 22.11.2021 року було зареєстровано електронну петицію № 22/127394-еп «Про оподаткування блогерів». Згідно цієї петиції автор пропонує запровадити обов'язкову реєстрацію таких осіб як фізичних осіб-підприємців, а також запровадити спеціальні ставки оподаткування такої діяльності [48]. Петиція не набрала необхідної кількості голосів.

Проте виникає колізія із правовим статусом дітей, що займаються «блогерством». З одного боку, діти мають право користуватися соціальними мережами і викладати будь-яку інформацію, що вважають за потрібне. З іншого боку, особи фактично надають рекламні послуги на платній основі. Систематичне здійснення оплатної діяльності можна розцінювати як підприємництво особи. Але займатися підприємницькою діяльністю можуть особи, які досягли відповідного віку – не раніше досягнення особою шістнадцяти років.

Окрім цього, між дитиною та рекламодавцем в розумінні Закону України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР, укладається певний правочин [49]. Такі правові відносини між учасниками навряд можна оцінити як дрібні побутові правочини. Навіть принцип погодження правочинів батьками не можна вважати належним підтвердженням правомірності таких угод.

Оскільки відсутні юридичні підстави для таких правовідносин в цілому, то вважаємо дітей неналежними суб'єктами таких правовідносин.

Також слід ще раз звернути увагу на тому, що особи, які набули повної цивільної дієздатності внаслідок емансипації, набувають аналогічного правового статусу із повнолітніми особами. Це означає, що діти з таким правовим статусом більше не потребують правового представництва своїми законними представниками, а також практично не обмежуються у колі правовідносин. Винятки становлять лише ті правовідносини, де законодавством встановлений віковий ценз для суб'єктів.

Нами було розглянуто коло правовідносин учасниками яких можуть бути діти. Але слід також зазначити про правові наслідки виходу цих суб'єктів за межі своєї дієздатності.

Як зазначає Ж.Л. Чорна: «цивільне законодавство встановлює нікчемність правочинів, вчинених тринадцятирічною особою за межами її цивільної дієздатності» [50; с.113].

Це твердження слід розуміти так, що за загальним правилом, вихід за межі дієздатності призводить до нікчемності цього правочину. Цей принцип передбачений у статті 221 ЦКУ. Разом з тим, законодавством також закріплено механізм схвалення такого правочину батьками цієї особи а також його визнання судом. «Правочин вважається схваленим, якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні. На вимогу заінтересованої особи суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь малолітньої особи» [5].

Цікавою є позиція з цього питання Іванівського районного суду Одеської області від 05.04.2018 року у справі №499/969/17 щодо укладення договору

оренди житла неповнолітньою особою. Суд не визнав цей правочин недійсним при відсутній згоді батьків особи обґрунтовуючи це тим, що «на момент укладання договору найму житла відповідач досяг 17 років, проживав окремо від батьків разом з співмешканкою, яка є також стороною договору, мав власний заробіток». Суд дійшов висновку, що неповнолітня особа мав цивільно-правову дієздатність на укладання договору найму житла, як такого, що задовольняє побутові потреби особи, відповідає його фізичному, духовному і соціальному розвитку [51].

При цьому, у частині 3 статті 221 ЦКУ чітко врегульовано наслідки виходу за межі правочину, сторонами якого є малолітня особа, з однієї сторони, та фізичної особи з повною дієздатністю, з іншої сторони: така особа зобов'язана повернути усе те, що отримала від дитини [5].

На наш погляд, це правильний законодавчий підхід. Презумпція неправомірності правочину за межами дієздатності особи є способом захисту прав цієї особи. Такі суб'єкти правовідносин знаходяться у не рівному становищі через віковий та психологічний критерії. Здійснення правочину може не відповідати реальній волі дитини, яка піддалася тиску чи була введена в оману. Саме тому вважаємо, що вказані норми є позитивним захисту прав дітей.

Суттєва відмінність у наслідках укладення правочину із перевищенням меж неповної дієздатності особи. Ці правочини є оспорюваними, а не нікчемними в розумінні статті 222 ЦКУ. Презюмується, що укладений правочин породжує правові наслідки, поки він не буде оспорений.

Наприклад, у рішенні Кіровського районного суду м. Кіровограда Суд від 27.07.2016 року у справі №404/8023/15-ц, на наш погляд, прийняв правильне рішення і відмовив у стягненні заборгованості з неповнолітньої особи за надані освітні послуги, оскільки договір не був підписаний батьками особи, укладений поза межами цивільної дієздатності особи, складений в порушення вимог ст. 203, 215, 222 ЦК України [52].

Принцип схвалення правочинів, що виходять за межі дієздатності неповнолітніх осіб не є абсолютним.

У рішенні Таращанського районного суду Київської області від 25.12.2012 у справі № 1025/4839/12 Судом було зроблено важливий акцент на тому, що згода батьків (законних представників) неповнолітньої особи на вчинення нею правочину може бути виражена як до, так і після вчинення правочину. При цьому, якщо згоду необхідно надати на вчинення правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна згода батьків має бути виражена до вчинення правочину [53]. Тобто, схвалення правочинів законними представниками неповнолітньої особи має бути вчасним.

Враховуючи все вищезазначене, діти як суб'єкти цивільного права можуть бути учасниками вичерпного переліку правовідносин із відповідними законодавчими обмеженнями.

2.2. Окремі аспекти реалізації дитиною своїх цивільних прав

З огляду на спеціальне правове становище дітей як учасників цивільного права, реалізація ними своїх прав також здійснюється з врахуванням певних особливостей.

У науковій доктрині прийнято вважати, що найважливішими матеріальними правами дитини є її право власності на певне майно. Такий підхід слідує з права дитини на достатній рівень життя, яке передбачено у статті 8 ЗУ «Про охорону дитинства» [2].

Ми також дотримуємося думки, що речові права дитини є вкрай важливими та потребують особливого захисту. В той же час, реалізація малолітніми та неповнолітніми особами свого права власності залишається проблемною.

Раніше нами вже було зазначено про те, що правочини щодо транспортних засобів або нерухомого майна, яке перебуває у праві власності дитини укладаються за ускладненою процедурою: необхідно отримати дозвіл органу опіки та піклування, а також згоду батьків (законних представників), якщо правочин вчиняється особою з неповною дієздатністю.

Такі жорсткі законодавчі вимоги щодо права на відчуження власності встановлені з метою захисту прав та інтересів дитини. Але цей механізм захисту не завжди відповідає істинним інтересам дитини, а навпаки надає можливість батькам (законним представникам) обмежувати свої дітей в реалізації їх прав.

Наприклад, у рішенні Таращанського районного суду Київської області від 25.12.2012 у справі № 1025/4839/12 Суд визнав недійсним договір купівлі-продажу моторолера, укладений між неповнолітньою та повнолітньою особами, зважаючи на відсутність попередньої згоди батьків неповнолітньої особа та дозволу органу опіки та піклування [53].

Ми не погоджуємося з таким висновком суду. За даних обставин справи, малолітня особа придбала транспортний засіб за рахунок власник коштів, а попереднє ставлення її батьків свідчило про схвалення цього правочину, що виходив за межі цивільної дієздатності неповнолітньої особи. До того ж, судова практика щодо відсутності дозволу органу опіки на укладення правочинів, що стосуються транспортних засобів, свідчить про необов'язковість недійсності такого правочину [35].

Вважаємо, що укладення цього правочину відповідало інтересам неповнолітньої особи, однак судом було помилково надано перевагу саме інтересам батьків особи.

Хоча пунктом 54 Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Хант проти України" №31111/04 від 07.12.2006 року закріплено таке: «між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага, і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків» [54].

Вважаємо, що для повноцінної реалізації дитиною свого права на власність, право на відчуження нерухомого майна та транспортних засобів не повинно зводитися лише до отримання згоди батьків та дозволу від органів опіки та піклування. Необхідно запровадити альтернативні способи захисту цього права дитини.

Що стосується права користуватися нерухомістю, що належить дитині на праві власності, то до моменту досягнення особою чотирнадцяти років вона не може самостійно ним управляти.

Згідно статті 177 СКУ, саме батьки управляють майном своїх дітей, але повинні діяти виключно в інтересах своєї дитини. Також важливого значення має те, що цією нормою передбачено врахування потреб та інтересів дитини, якщо вона може їх самостійно визначити [6].

На нашу думку, такий законодавчий підхід також є недосконалим. Встановлення факту зрілості дитини, її можливості визначити власні потреби та інтереси є дуже суб'єктивним. Тому батьками може умисно не враховуватися думка дитини щодо належного їй майна.

Однак, з моменту досягнення особою чотирнадцяти років вона набуває правової можливості самостійно утримувати належне їй майно. Для реалізації цього права дитині не потрібно отримувати додаткових дозволів. Також, особа віком чотирнадцяти років не може бути позбавлена права самостійно користуватися належним їй майном.

Окрім речових прав на майно діти можуть набувати та володіти корпоративними правами.

Пунктом 3 частини 1 статті 32 ЦКУ передбачено право неповнолітньої особи бути учасником та/або засновником юридичних осіб [5].

Одразу слід зазначити, що право неповнолітньої особи бути засновником юридичної особи не розширює обсяг її дієздатності. Тобто у даному випадку інститут емансипації, передбачений частиною 3 статті 35 ЦКУ, не застосовується.

Також, відповідно до частини 1 статті 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 №2275-VIII (далі – ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») закріплено право спадкування частки у статутному капіталі підприємства [55].

Отже, законодавством передбачені певні корпоративні права дітей, обсяг яких також залежить від віку особи.

Неповнолітня особа може бути як засновником так і учасником юридичної особи. Це свідчить не лише про право створити та зареєструвати юридичну особу, але і про можливість дитини управляти таким підприємством.

Відповідно до частини 2 статті 29 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: «Кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників» [55].

Хоча законодавством України однозначно не встановлено правовий статус малолітньої особи в корпоративних правовідносинах, можемо говорити про їх відносну рівність з іншими учасниками.

Внаслідок спадкування частки у статному капіталі спадкоємцем може бути будь-яка особа, незалежно від її віку. Тому дитини, що успадкувала частку у статному капіталі юридичної особи стає її учасником.

Часткова дієздатність малолітніх осіб не перешкоджає здійсненню нею цього права, адже згідно частини 2 статті 33 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники можуть брати участь у загальних зборах через представників [55]. Законодавством не передбачено вимог щодо обов'язкової безпосередньої участі в діяльності підприємства їх учасників.

З іншого боку, право вільно розпоряджатися своїми доходами належить лише неповнолітнім особам. Тому неповнолітня дитина, яка є учасником юридичної особи, зможе самостійно брати участь у формуванні статутного капіталу цього підприємства.

На думку О. Негоди, робити вклади у статутний капітал юридичної особи, учасником якої є малолітня особа, можуть батьки (підклувальники) цієї особи шляхом отримання дозволу органу опіки та піклування в порядку статті 177 СКУ [56; с.43].

Щодо реалізації права відчуження дитиною своєї частки у статутному капіталі, то для неповнолітніх осіб це можливо із дотриманням аналогічного механізму, що передбачений частиною 4 статті 32 ЦКУ – отримання згоди на

вчинення правочину від законних представників та органів опіки і піклування. Відчуження частки, що належить малолітнім особам, здійснюється їх законними представниками із врахуванням інтересів дитини в порядку статті 18 ЗУ «Про охорону дитинства».

Ще одною дуже важливою та актуальною сферою правовідносин, учасниками яких можуть бути малолітні та неповнолітні особи, є відносини інтелектуальної власності.

Нормами ЦКУ передбачено можливість дітей здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [5].

Різниця полягає в тому, що малолітні особи можуть користуватися лише особистими немайновими правами. Натомість особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть здійснювати всі права, передбачені авторським правом.

Згідно частини 1 статті 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-ХІІ (далі – ЗУ «Про авторське право і суміжні права») під особистими немайновими правами розуміють: 1) право вимагати свого авторства; 2) забороняти згадування свого імені під час публічного використання твору; 3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі, на під час його використання; 4) вимагати збереження цілісності твору та протидіяти спотворенню його змісту [57].

Неповнолітні особи, окрім зазначених вище прав, набувають також виключного права на використання твору та виключного права на дозвіл або заборону використання твору іншими особами, адже ці права належать до майнових прав автора, що закріплені у статті 15 ЗУ «Про авторське право і суміжні права».

На нашу думку, обмеження прав малолітньої особи як творця є абсолютно не виправданим. На законодавчому рівні не встановлені жодні вікові обмеження щодо суб'єктного складу відносин інтелектуальної власності. Якщо дитина

змогла створити унікальний твір, то це свідчить і про рівень її розумового розвитку та можливості усвідомлювати значення своїх дій.

Саме тому обмеження малолітньої особи в праві використання твору вважаємо непропорційним її фактичній дієздатності.

Іншої думки дотримується А. Смородина, яка пропонує виділяти первісних та похідних суб'єктів авторського права [19; с.71]. До першої категорії пропонується відносити лише авторів творів, відповідно й малолітніх осіб. При цьому, до прав первісних суб'єктів не належать самостійне набуття майнових прав.

Особливість вказаних прав полягає в тому, що їх суб'єктом, в першу чергу, є автор твору, а вже потім дитина. Тому обсяг цивільної дієздатності особи не впливає на можливість автора реалізовувати свої права інтелектуальної власності.

Окрім цього, вважаємо за необхідне проаналізувати деякі аспекти реалізації дитиною своїх прав в умовах воєнного стану, зважаючи на введення на території України такого стану із 24.02.2022 року згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 (далі – Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні») [58].

Згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено, що на період дії правового режиму воєнного стану може бути обмежено право вільного пересування, вільного вибору місця проживання, передбаченого статтею 33 Конституції України.

Статтею 29 ЦКУ закріплено право неповнолітніх осіб вільно обирати собі місце проживання. Місцем проживання малолітніх осіб вважається місце проживання її законних представників [5].

Однак відповідно до пункту 78 Постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24.09.2008 №866, на період дії воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово

влаштовуються до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування [59].

Отже, в умовах воєнного стану діти не можуть самостійно обрати своє місце проживання.

Також, згідно частини 2 статті 5 Закону України «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні» від 05.11.2021 № 1871-IX у батьків новонародженої існує обов'язок задекларувати або зареєструвати її місце проживання (перебування) [60]. Відповідно цей обов'язок породжує право дитини на реєстрацію її місця проживання (перебування).

Однак, Постановою Кабінету Міністрів України «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» від 28.02.2022 №165 було зупинено строки надання адміністративних послуг, крім тих, що прямо передбачені в цьому акті [61].

Тому на період воєнного стану, або до моменту внесення відповідних змін по вказаній Постанові, забезпечити право дитини на реєстрацію місця проживання неможливо.

Зазнало певних змін й право дитини на спадкування. Згідно пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 № 164: «на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини» [62].

Таким чином, діти не можуть реалізувати своє право на спадкування у повній мірі.

Доходимо висновку, що дитина може по-різному реалізовувати свої права залежно від сфери їх правовідносин. В основу здійснення малолітніми та неповнолітніми особами своїх прав також закладено обсяг дієздатності цих осіб. Окрім цього, проаналізовані права дітей не є абсолютними й можуть бути обмежені відповідно до закону.

2.3. Деліктоздатність дитини в цивільному праві

Раніше нами було визначено структуру правосуб'єктності учасників цивільних правовідносинах, в тому числі і дітей як окремих суб'єктів цивільного права. Класична структура передбачає три невід'ємних елемента: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Під деліктоздатністю у доктрині прийнято розуміти здатність нести юридичну відповідальність за своїми зобов'язаннями [63; с.41]. Можна говорити про те, що не обов'язково суб'єкт правовідносин повинен нести відповідальність самостійно чи одноособово. Скоріше може характеризувати деліктоздатність з точки зору гарантування компенсації шкоди внаслідок порушення прав чи інтересів другої сторони.

Раніше вже було встановлено особливий правовий статус дітей як учасників цивільного права. З цього слідує і те, що деліктоздатність як елемент їх правосуб'єктності також має свої особливості.

Однак, не усі науковці підтримують підхід трьохелементної правосуб'єктності дітей, обмежуючи його лише право та дієздатністю.

На думку Н.М. Крестовської ця позиція має право на існування, якщо розглядати деліктоздатність як спеціальний різновид юридичного обов'язку [64; с.280].

Але ми з таким тлумаченням не погоджуємося. Особисту відповідальність особи дійсно починають нести із досягненням відповідного віку. За цивільним законодавством – з моменту досягнення ними чотирнадцяти років. Але завдана шкода все одно компенсується, і відповідальність несуть батьки (законні представники) винної малолітньої особи.

Вважаємо, що для учасників правовідносин суттєвим є саме можливість отримати відшкодування шкоди у випадку її завдання. Натомість неважливо хто саме є суб'єктом відшкодування: безпосередньо винна особа чи її представники.

В цілому питання дієздатності та її відокремленості залишається дуже спірним та неоднозначним у правовій доктрині. Проте, на наш погляд, можна говорити про наявність деліктоздатності дітей як невід'ємний елемент їх правового статусу.

С.Д. Гринько стверджує, що малолітні особи визнаються неделіктоздатними [65; с.158].

Не можемо погодитися із такою правовою оцінкою у повній мірі. Часткова дієздатність осіб не означає, що діти не будуть укладати правочини чи вступати в інші цивільні правовідносини. Дійсність цих правочинів слід досліджувати в кожному випадку окремо, але нами вже було зазначено про інститут схвалення правочинів. У такому випадку, дійсні правочини породжують зобов'язання для всіх сторін, які мають бути виконанні.

У статті 1178 ЦКУ чітко встановлено відповідальність батьків (законних представників) за шкоду завдану їх дітьми. Тобто основну відповідальність несуть не малолітні особи, що спричинили шкоду, а їх законні представники.

Тягар відповідальності у них виникає як правовий наслідок здійснення ними законного представництва своїх дітей. Законні представники діють в інтересах дітей, а також від їх імені. За таких обставин малолітні особи є пасивними суб'єктами правовідносин. Можна зробити висновок, що у них виникає і пасивна деліктоздатність. Попри неможливість самостійно відшкодовувати завдану шкоду, особа може нести відповідальність поза цим правочином.

Схожої думки притримується Дербакова Ю.Н., наголошуючи на можливості створення малолітніми особами негативних наслідків та заподіяння шкоди [66; с.10].

Більш однозначно є деліктоздатність неповнолітніх осіб. У цивільних правовідносинах ці суб'єкти набувають більшої самостійності, і разом з цим, самостійно несуть відповідальність за завдану ними шкоду.

Таким чином, нормами ЦКУ закріплена цивільна деліктоздатність дітей віком від 14 до 18 років. Проте, здатність нести юридичну відповідальність цих

суб'єктів залишається неповною. З метою гарантування повного відшкодування завданої шкоди батьки або піклувальними неповнолітніх осіб також є відповідальними за завдану ними шкоду. Згідно зі статтею 1179 ЦКУ «...законні представники відшкодовують шкоду в частці, якої не вистачає...» [5].

Красноградським районним судом Харківської області у рішенні від 29.06.2016 року у справі №626/510/16-ц було надано пояснення відповідальності батьків за діяння своїх неповнолітніх осіб: «відповідальність батьків, опікунів за шкоду, завдану неповнолітньою особою, за своїм характером є додатковою, тобто похідною від відповідальності їх дитини. Батьки несуть відповідальність за наявності двох умов: їх неправомірної поведінки, що сприяла виникненню шкоди та відсутності у неповнолітньої особи майна або заробітку достатнього для відшкодування» [67].

На нашу думку, законодавець правильно визначив механізм відповідальності залежно від суб'єкта правовідносин. Обмеження дітей в доступі до цивільних правовідносин могло би призвести до зловживання їх правами. Законні представники не завжди здійснюють свої батьківські обов'язки добросовісно та з позитивною метою. Тому діти обов'язково мають бути наділені дієздатністю для того, щоб мати можливість хоч частково, але самостійно захищати свої права та реалізовувати свої потреби.

Але для збереження рівності усіх учасників правовідносин не можна обмежувати відповідальність одних суб'єктів, а інших забезпечувати деліктоздатністю.

З аналізу цивільного законодавства Грузії і Туркменістану С.Д. Гринько дійшла висновку про те, що перед покладенням на дітей обов'язку відшкодування шкоди, слід встановити їх здатність усвідомлення значення своїх дій [65; с.159]. Ця концепція була запозичена з німецького законодавства, відповідно до якого діти до 7 років є повністю неделіктоздатними, але із досягненням цього віку визнаються повністю деліктоздатними [65; с.159].

Такий законодавчий підхід є абсолютно правильним. Віковий критерій не є об'єктивним та не може бути єдиною підставою для визначення

деліктоздатності суб'єктів. Розвиток дітей не можна назвати ідентичним, відповідно і їх здатність самотійно брати участь у правовідносинах не є тотожною.

На підставі аналізу цивільного законодавства України, а також спираючись на цивільно-правову систему зарубіжних країн, доходимо висновку про наявність деліктоздатності дітей як учасників правовідносин з певними особливостями її здійснення.

* * *

За сучасним законодавством України до учасників правовідносин належать також і діти. Вони можуть бути як активними так і пасивними суб'єктами правовідносин залежно від їх виду. Під активною участю слід розуміти самотійне здійснення ними своїх прав, укладення правочинів тощо. Натомість діти є пасивними учасниками правовідносин, коли в їх інтересах діють законні представники.

Залежно від кола правовідносин визначається і форма участі дітей у них. Законодавець передбачим вікові обмеження для суб'єктів права. Але обмеження у безпосередній участі осіб не свідчить про неможливість бути їх пасивними суб'єктами.

Малолітні особи можуть брати безпосередню участь у тих відносинах, що забезпечують їх побутові потреби, а також мають право реалізовувати свої особисті немайнові права. У виключних випадках, діти віком до чотирнадцяти років можуть здійснювати певні процесуальні права. В усіх інших правовідносинах з метою забезпечення інтересів дітей участь беруть їх законні представники. Однак, існують інститут погодження правочину, що виходить за межі дієздатності малолітньої особи. Дитина може укласти й інший правочин, що не передбачений вичерпним переліком, але такі дії мають відповідати істинним інтересам дитини та не зменшувати обсяг належних їй прав. Тобто, дійсність правочинів, укладених за межами цивільної дієздатності є скоріше винятком.

З досягненням чотирнадцяти років межі прав дітей розширюються, але вони все ще залишаються обмеженими та вичерпними. Неповнолітні особи самостійно можуть брати участь у правовідносинах, які пов'язані з розпорядженням їх коштів, здійсненням інтелектуальних прав, а також бути учасниками юридичних осіб [2]. Для здійснення інших прав цим суб'єктам має бути надана на це згода законних представників.

Права малолітніх та неповнолітніх підлягають особливому захисту, однак це не перешкоджає їх обмеженню у виняткових випадках таких як запровадження воєнного стану. За таких умов, діти також можуть бути обмежені в праві здійснення деяких прав.

Участь суб'єктів у правовідносинах неможлива без їх деліктоздатності. Оскільки здатність нести юридичну відповідальність за свої дії є також і гарантією захисту прав іншої сторони правовідносин. Дієздатність дітей має свої особливості, що суттєво вирізняють їх від інших учасників цивільного права. За загальним правилом, замість малолітніх осіб відповідальність несуть їх законні представники. Неповнолітні особи є самостійними деліктоздатними суб'єктами, з можливістю часткової відповідальності їх законних представників.

ВИСНОВКИ

На підставі зробленого дослідження ми дійшли таких висновків.

По-перше, сучасне законодавство України визнає дітей учасниками цивільних правовідносин. Проте ми не можемо говорити про їх абсолютно рівність у порівнянні з іншими суб'єктами цивільного права. Правовий статус дітей має свої суттєві відмінності, які в свою чергу залежать від вікового критерію.

По-друге, законодавство України оперує декількома термінами, що характеризують одного суб'єкта – дитину. До них можна віднести «малолітню особу», «неповнолітню особу» та «дитину». В деяких випадках застосовується також поняття «молода особа».

Ми дійшли висновку, що необхідно розмежовувати ці категорії осіб залежно від виду правовідносин. Поняття «дитина» прямо пов'язано з сімейними відносинами та, як правило, означає родинну спорідненість особи з її батьками. Натомість для правового регулювання інших цивільних відносин значення має виключно статус суб'єкта права, його правосуб'єктність та її межі. А тому законодавець додатково ввів такі категорії фізичних осіб як малолітні та неповнолітні особи. Поняття «молодої особи» використовується законодавцем виключно в сфері соціальної, державної політики, в межах реалізації молодіжної політики в Україні.

По-третє, правовий статус дитини як суб'єкта цивільного права визначено крізь класичну трьохелементну структуру правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Вважаємо, що ці суб'єкти мають беззаперечну правоздатність під якою слід розуміти здатність мати права та обов'язки, набувати та здійснювати їх, а також нести відповідальність за зобов'язаннями. Особливістю цього правового елемента дітей є те, що фактично їх правоздатність реалізується через законних представників. Хоча неповнолітні можуть діяти самостійно, для укладення

більшості правочинів їм необхідно отримувати згоду на ці дії від своїх законних представників.

Правоздатність дітей значно ширша за їх дієздатність. Адже ці суб'єкти можуть набувати практично усіх прав, за виключенням тих, що пов'язані із віковими обмеженнями.

Натомість дієздатність дітей суттєво відрізняється за обсягом від повнолітніх осіб. Вона може бути як частковою так і неповною, на що прямо впливають психологічний та віковий критерії. Разом з тим, обсяг дієздатності цих суб'єктів може бути збільшений внаслідок емансипації. Цей правовий інститут полягає в набутті дітьми повної цивільної дієздатності, що фактично прирівнює їх правовий статус до статусу повнолітніх. Деліктоздатність малолітніх осіб реалізовується через покладення відповідальності за завдану шкоду на батьків (законних представників) таких осіб. Натомість неповнолітні несуть відповідальність самостійно, хоча законні представники можуть залучатися до субсидіарної відповідальності.

По-четверте, діти можуть бути активними та пасивними учасниками практично усіх цивільних правовідносин. Але суттєвою відмінністю цих суб'єктів від інших є те, що їх безпосередня та самостійна участь можлива у вичерпному переліку правовідносин. До моменту досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку, у правовідносинах, що стосуються прав чи інтересів дитини, беруть участь її законні представники. З чотирнадцяти років діти мають можливість здійснювати більшість правочинів самостійно за наявності згоди своїх батьків. Тож, правовий статус дітей є динамічною категорією, і змінюється протягом усього процесу дорослішання.

По-п'яте, до основних видів правовідносин, учасниками яких можуть бути діти, належать: дрібні побутові, трудові, відносини права власності та інших речових прав, корпоративні, процесуальні, податкові.

Діти можуть бути суб'єктами всі правовідносин, які стосуються їх життя та можуть впливати на їх права та інтереси, окрім тих, де встановлені вікові обмеження.

По-шосте, дитина не є абсолютно самостійною в реалізації своїх прав. Особливість полягає в тому, що для здійснення майже всіх своїх прав цьому суб'єкту необхідно отримувати згоду своїх батьків чи піклувальників, отримувати дозвіл від органів опіки та піклування. Реалізуючи своє право бути учасником юридичної особи, дитина не зможе виділити свою частку у статутному капіталі підприємства без отримання на це згоду органу опіки, оскільки цей правочин впливає на обсяг майнових прав дитини, що підлягає особливій охороні. Аналогічна ситуація склалася і щодо правочинів, що пов'язані з правом власності на нерухоме майно або транспортні засоби. Навіть, якщо особа повністю усвідомлює значення своїх дій, правочин у повній мірі відповідає її інтересам, але не було дотримано законодавчих вимог щодо надання згоди на його вчинення, такий правочин буде визнаний недійсним.

По-сьоме, в умовах воєнного стану права дітей також зазнають обмежень на рівні з іншими громадянами України. В першу чергу, це стосується права вільно обирати місце проживання. Наприклад, якщо дитина буде фактично розлучена зі своєю родиною, то на органи опіки і піклування покладається обов'язок помістити таку особу у тимчасову прийомну сім'ю. Не передбачено право дитини обирати на власний розсуд її фактичне місце перебування. Також обмежується право на реєстрацію місця проживання, оскільки строки надання послуги зупинені. Окрім цього, тимчасово обмежується право на спадкування дитини, так призупинено строки для прийняття та відмови від спадщини.

По-восьме, встановлено, що деліктоздатність дітей також має свої особливості. Малолітні особи самостійно не відповідають за завдану ними шкоду. Проте, оскільки їх інтереси у правовідносинах представляють батьки (піклувальники), то їх представницька функція поширюється також і на деліктні правовідносини. Неповнолітні особи є повністю деліктоздатними, але її законні представники несуть часткову відповідальність за дітей, у разі якщо останні не можуть самостійно повністю відшкодувати завдану ними шкоду.

Отже, дитина є повноцінним суб'єктом права на рівні з іншими. Наявні особливості у правовому статусі особи не впливають на виокремлення цього учасника з кола цивільних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завгородня Ю.С. Дитина як суб'єкт правових відносин: окремі зауваги (теоретико-правовий аспект). Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №4, С. 42-45. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/10.pdf.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. База даних «Законодавство України»/ ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
3. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми: Конвенція від 20.05.1980. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327#Text.
4. Конвенції про права дитини: Конвенція від 20.11.1989. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 18.01.2003 №435-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n63>.
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
7. Електронна петиція від 25.08.2020 №22/104202-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/104202>.
8. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 №1414-IX. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>.
9. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 1995 №50/81. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/771/43/PDF/N9677143.pdf?OpenElement>.

10. Definition of Youth. 2013. P. 1-3 URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.
11. Євко В.Ю. Співвідношення поняття "дитина" за цивільним та сімейним правом України. Вісник Академії адвокатури України. 2012, С. 253-254. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2012_3_61.
12. Юхта О. Г. Теоретико-правовий аналіз концептуального поняття "правовий статус дитини". Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 12, С. 71-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_12_18.
13. Пояснювальна записка до проекту Закону про основні засади молодіжної політики. 23.06.2020. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3718&skl=10.
14. Ісаченко І. Нормативно-правове регулювання соціальної роботи з молоддю. Соціальна робота та соціальна освіта. 2019. Вип.3, С. 125-132. URL: <http://srsou.edu.ua/article/view/190413>.
15. Білодіна І.К. Словник української мови / за ред. І.К. Білодіна, АН УРСР: Інститут мовознавства. 1970-1980, С.287. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1.%D0%92.%2C%20%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%8C%20%D0%9A.%D0%86.%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B1%27%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1.pdf>
16. Вишневецька С.В. Правосуб'єктність фізичних осіб у міжнародному приватному праві. Наукові записки. С. 363-365. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/18436/1/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%B0%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1.%D0%92.%2C%20%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%8C%20%D0%9A.%D0%86.%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B1%27%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1.pdf>
17. Косяченко К.Е. Питання фінансової правосуб'єктності в науці цивільного права. Наукові записки. С. 37-39 URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4174/1/8.pdf>

18. Надьон В.В. Структура правосуб'єктності. Наукові записки, С. 49-53. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5743/1/Nadon_49-53.pdf.
19. Смородина А. Часткова та неповна цивільна дієдатність фізичної особи: розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Підприємництво, господарство і право. 2019. 4, С. 70-75. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/14.pdf>.
20. Форманюк В. І. Вік як умова правосуб'єктності особи. Часопис цивілістики. 2013. Вип. 14, С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2013_14_12.
21. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.05.2019 у справі №357/17852/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82636307>.
22. Саградян М. Цивільна дієдатність фізичної особи в Україні та зарубіжних країнах. Підприємництво, господарство і право. 2018. №4, С.69-73. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/13.pdf>
23. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Емансипація неповнолітніх: цивільно-процесуальний аспект. Університетські наукові записки. 2008. №4, С. 109-113. URL: http://www.univer.km.ua/statti/9.bondarenko-zelinska_n._l._emansypatsiya_nepovnolitnikh_tsyvilno-pravovyy aspekt .pdf.
24. Дешко В.В. Інститут емансипації: особливості національного правового регулювання та досвід країн ЄС. Молодий вчений. 2019. №11, С. 16-18. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/11/4.pdf>
25. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
26. Чи може неповнолітня особа стати ФОП? URL: <https://news.dtkr.ua/simple/common/64467> (дата звернення: 10.06.2022).
27. Примак В.Д. Деліктоздатність як елемент змісту цивільної правосуб'єктності юридичної особи. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. С.98-104. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/638.pdf>.

28. Москаленко К.В. Правовий статус ембріона: окремі правові проблеми: матеріали засідання «круглого столу», К., 2019, С. 21-26. URL: https://journal.law.univ.kiev.ua/components/com_chronoforms6/chronoforms/uploads/20200214093023_.pdf.
29. Круглова О.О., Котлярова С.О. Правове положення зачатої, але ще не народженої дитини за законодавством України та країн ЄС. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. №6, С. 106-108. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/27.pdf.
30. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.01. Львів. 2017, 524 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1717/dysertaciynarobotanazdobutt yanaukovogostupenyadoktorayurydychnyhnaukortynskoyinv.pdf>.
31. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Одеса. 2008, 42 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/970/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1>.
32. Конституція України: Закону України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
33. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Godelli v. Italy від 25.09.2012 №33783/09. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-113460%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-113460%22]}).
34. Узагальнення Верховного Суду України від 11.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020700-08#Text>.
35. Постанова Верховного Суду від 20.11.2019 у справі № 520/15250/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85934553>.
36. Постанова Верховного Суду від 18.08.2021 у справі №303/3102/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99250657&red=10000379024abb68742e8f7aa6c2b4b9f3c1e5&d=5>.

37. Постанова Верховного Суду від 29.05.2019 у справі №357/17852/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82636307>.
38. Постанова Верховного Суду від 24.04.2019 року у справі № 300/908/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81394213&red=1000032136d54d4f047253362f7e4d3fa0fbd6&d=5>.
39. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>.
40. Рішення Сьомого апеляційного адміністративного суду від 16.12.2020 у справі №120/2019/20-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93563725>.
41. Постанова Верховного Суду від 11.09.2019 року у справі № 527/2137/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84375444>.
42. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 24.06.2020 року справа № 440/1066/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90089144>.
43. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>.
44. Про затвердження положень про паспорт громадянина України та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон: Постанова Верховної Ради України від 26.06.1992 № 2503-XII. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2503-12#Text>.
45. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 12.11.2021 у справі № 420/12640/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/101032379>.
46. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 №866. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF/conv#n15>.

47. Значення блогер. URL: <https://uk.about-meaning.com/11033554-meaning-of-blogger> (дата звернення:14.06.2022).
48. Про оподаткування блогерів: електронна петиція від 22.11.2021 № 22/127394-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/127394>.
49. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
50. Чорна Ж.Л. Вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності як підстава його недійсності. Університетські наукові записки. 2016. №57, С. 110-117. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/1509.pdf>.
51. Рішення Іванівського районного суду Одеської області від 05.04.2018 року у справі №499/969/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73647359>
52. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограду Суд від 27.07.2016 року у справі №404/8023/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59246984>
53. Рішення Таращанського районного суду Київської області від 25.12.2012 у справі № 1025/4839/12. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/28407914>.
54. Рішення Європейського суду з прав людини у справі "Хант проти України" від 07.12.2006 №31111/04. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text.
55. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 №2275-VIII. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
56. Негода О. Набуття та захист майнових корпоративних прав малолітніх та неповнолітніх осіб. Підприємництво, господарство і право. 2019. 2, С. 41-45. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/2/9.pdf>.
57. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.

58. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.
59. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 №866. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.
60. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 05.11.2021 №1871-IX. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1871-20#Text>.
61. Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №165. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2022-%D0%BF#Text>.
62. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №164. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>.
63. Пасічник А.В. Щодо визначення поняття адміністративної деліктоздатності. Юридична Україна. 2009. №11-12, С. 41-46. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57935/7/Pasichnyk_Shchodo_vyznachennia_poniattia.pdf
64. Крестовська Н.М. Ювенальний правовий статус. Наукові праці Одеської юридичної академії. 2009. С. 278-284. URL: <http://naukovipraci.nouoa.od.ua/arhiv/tom8/32.pdf>
65. Гринько С.Д. Деліктоздатність неповнолітніх фізичних осіб за цивільним законодавством України та зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз. Часопис цивілістики. №19, С. 159-165. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8517/33.pdf.pdf?sequence=1>

